

ENDÜSTRİYEL & POST-ENDÜSTRİYEL
DÖNÜŞÜM

BİLGİ, EKONOMİ, KÜLTÜR

VEYSEL
BOZKURT

ENDÜSTRİYEL VE POST-ENDÜSTRİYEL
DÖNÜŞÜM

Bilgi, Ekonomi ve Kültür

Prof. Dr. Veysel BOZKURT
İstanbul Üniversitesi

EKİN ©2012
ÖNSÖZ

Endüstriyel dönüşümün toplumsal sonuçlarını en iyi anlatan yazarlardan birisi kuşkusuz Charles Dickens olmuştur. O, 19. yüzyılın ortalarında yayınladığı “İki Şehrin Hikâyesi”nde endüstri çağını şu çarpıcı cümlelerle tasvir ediyor: “Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü; akıl çağıydı, aptallık çağıydı; inanç devriydi, inançsızlık devriydi; ılık mevsimiydi, karanlık mevsimiydi; umut baharıydı, umutsuzluk kışıydı; her şeyimiz vardı, hiçbir şeyimiz yoktu; hepimiz cennete gidiyorduk, hepimiz öteki yola (cehenneme) gidiyorduk; kısacası bugün ki gibi bir zamandı...”

Aslında Dickens’ın yüz elli yıldan fazla bir süre önce yazmış olduğu bu ifadeleri, benzer şekilde günümüzde yaşanan post-endüstriyel dönüşüm süreci içinde kullanabiliriz. Mevcut dönüşümü nasıl yorumlayacağımız, büyük ölçüde nereden baktığınıza bağlı olacaktır.

Bu kitap, insanlığın yaşama, çalışma ve düşünme şekillerini derinden etkileyen iki büyük dönüşümü ve onların toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlarını konu almaktadır.

Kitapta, post-endüstriyel dönüşüm kavramı, bilgi toplumu, enformasyon toplumu ve post-endüstriyel toplum kavramlarını ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Kuşkusuz bilgi (knowledge) ve enformasyon (information) aynı şey değildir. Ancak bu eserin konusu, epistemolojik tartışmalar da değildir. Ayrıca geçmişte sosyal teoride endüstri toplumu kavramı üzerinde de bir uzlaşmaya varılmadığını hatırlatmakta fayda var.

Günümüzde ise, sık sık birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılan bilgi, enformasyon ve post-endüstriyel toplum kavramları, Kumar'ın da belirttiği şekilde, özde büyük benzerlikler taşımaktadır.

Bu çalışma, daha önce benim enformasyon toplumu, yeni çalışma etiği, sanal cemaatler ve gözetim toplumu konularındaki yayınlarıma dayanmaktadır. Aynı konunun farklı boyutlarını inceleyen çalışmalar, bir araya getirilirken büyük ölçüde gözden geçirildi ve güncelleştirildi.

Çalışmanın ortaya çıkmasında tek tek isimlerini hatırlayamayacağım kadar çok sayıda değerli insanın katkıları oldu. Hepsine gönülden teşekkür ediyorum. Onların katkılarıyla hazırlanan bu çalışmanın şüphesiz hataları ya da eksikleri sadece hazırlayana aittir.

Veysel BOZKURT

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM ENDÜSTRİYEL VE POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM

A. ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM.....	5
1. Endüstri Devrimi.....	5
2. İlk Dönem Sosyologları ve Endüstri Toplumu	9
3. Çağdaş Endüstri Toplumu Teorileri.....	16
B. POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM.....	20
1. Yükselen Yeni Topluma İlişkin Kavramlar	20
2. Post-endüstriyel/Enformasyon/Bilgi Toplunun Temel Karakteristikleri	23
a) Ekonomik Yapıdaki Dönüşüm	23
b) Yükselen Yeni Sınıflar	24
c) Bilginin Artan Rolü.....	26
d) Enformasyon Teknolojileri ve İnternet'in Toplumsal Sonuçları.....	28
e) Post-Endüstriyel/Enformasyon/Bilgi Toplunun Diğer Karakteristikleri.....	39
3. Post-Endüstriyel/Enformasyon/Bilgi Toplumu Teorilerinin Değerlendirilmesi	43

II. BÖLÜM ÇALIŞMANIN KÜLTÜRÜ VE DÖNÜŞÜMÜ

A. PRE-MODERN TOPLUMLARDA ÇALIŞMA	51
--	-----------

B. ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM VE PÜRİTAN ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ	54
1. Püritan Etik	54
2. Püritanizmin Eleştirisi	64
3. Püritanizmin Düşüşü ve Hedonizmin Yükselişi	66
C. POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM, PÜRİTANİZM VE YENİ ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ	68
1. Hedonizm, Tüketim Toplumu, Narsisizm ve Eleştirel Söylem	75

III. BÖLÜM

POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE YENİ KABİLELER VE GÖZETİM

A. YENİ KABİLELER YA DA SANAL CEMAATLER	85
1. Cemaat ya da Yıkıcı Gemeinschaft	87
2. "Sanal Cemaat" Kavramı	90
3. Muhalifler ve Taraftarlar: "Sahte Cemaatler" mi?	91
4. Özel Bir Dil	95
5. Anonimlik ve Bağlarından Kopma	96
6. Postmodern Görüntü Mü?	97
B. POSTENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE GÖZETİM	100
1. Marx, Weber ve Gözetim	100
2. Foucault, Panopticon ve Gözetim	101
3. Gözetim Toplumu, Gizlilik ve Yeni Teknolojiler	103
4. Özel Yaşamın Gizliliği	104
5. İnternet ve Gözetim	106
6. Özel Yaşamın Sonu mu?	108

IV. BÖLÜM

İŞİN ÖRGÜTLENMESİNDE YAPISAL DEĞİŞMELER

A. ENDÜSTRİ TOPLUMUNDA İŞİN ÖRGÜTLENMESİ	113
---	------------

1. Weber ve Endüstri Toplumunda İşin Örgütlenmesi	114
2. Taylor ve Bilimsel Yönetim	116
3. Kitle Üretimini Yükselişi	120
4. Kitle Üretimini Krizi	123
B. POSTENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İŞİN ÖRGÜTLENMESİ.....	125
1. Standartlaşmanın Sonu	125
2. İşin Yeniden Örgütlenmesi: Esnek ya da Yalın Üretim	127
3. Toplumsal Sorumluluk Boyutu	132
4. Küçük ve Orta Boy İşletmeler	143
5. Post-endüstriyel Çağın İşleri ve Örgütleri	145
6. Mekansal Özellikler	151
7. Üretim Faktörlerinin Yeni Anlamı	152
8. Post-endüstriyel Dönüşüm Sürecinde Üçüncü Sektör	153
C. SANAL ÖRGÜTLER	154
1. Sanal İttifakların Avantajları	158
2. Sanal Şirketin Dezavantajları	160
3. Sanal Şirkette Güven	161
4. Sanal Şirkette Liderlik ve Denetim	162
5. Sanal İşyerinde Kariyer	162
6. Gelecekte Sanal İşyeri	163

V. BÖLÜM

POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE EMEK: İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE EĞİTİM

A. ENDÜSTRİ TOPLUMU VE EMEK	165
1. Kitle Üretimi Sürecinde Emek	168
2. Endüstri Toplumunun Krizi ve Esnek Üretim Sürecinde Emek....	170
B. POST-ENDÜSTRİYEL TOPLUMUN GELİŞİ VE EMEK	173
1. Çalışma Hayatının Yeniden Örgütlenmesi, Yeni Teknolojiler ve Emek	173
2. Yeni Topluma Geçiş Sürecinde İstihdam	177
a. 1990'larda İstihdam ve Artan İşsizlik	177

b. İstihdamda Yeniden Yapılanma: Hizmet ve Enformasyon Sektörü	179
c. Yeni İstihdam Şekilleri	184
d. Post-endüstriyel Dönüşüm ve Yeni İşçi Kavramı (Bilgi İşçisi)	186
C. POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM VE EMEĞİN ÖRGÜTLENMESİNDE DEĞİŞMELER	191
1. Kitle Örgütlerinin Yükselişi ve Düşüşü	191
2. Yapısal Dönüşüm ve Yeni Stratejiler	196
D. SANAL İŞGÜCÜ	203
1. Avantajları	210
2. Dezavantajları	211
E. POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE EĞİTİM.....	212

VI. BÖLÜM

POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE KÜRESELLEŞME VE NİTELİKLİ EMEK GÖÇÜ

A. KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMSAL SONUÇLARI	221
B. NİTELİKLİ EMEĞİN KÜRESELLEŞMESİ: BEYİN GÖÇÜ SORUNU	241
1. Beyin Göçü Alanında Kaybedenler	243
2. Göçün GOÜ'lere Yararları	246
3. GOÜ'lerin Göç Politikaları	247
4. Hem Beyin Göçü Kazancı Hem de Kaybı Olan Ülkeler	248
5. AB Ülkeleri ve Beyin Göçü	249

VII. BÖLÜM

YENİ EKONOMİ, ELEKTRONİK TİCARET VE AB

A. ELEKTRONİK TİCARETİN EKONOMİK VE TOPLUMSAL BOYUTU	256
1. Elektronik Ticaretin Gelişimi	257

2. Elektronik Ticaretin Ekonomik Boyutu	259
3. Ekonomik Ticaretin Toplumsal Boyutu	262
B. KOBİ'LER VE ELEKTRONİK TİCARET	269
C. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENFORMASYON TOPLUMU PROJESİ	275

VIII. BÖLÜM POST-ENDÜSTRİYEL ÇAĞDA TÜRKİYE

A. EĞİTİM, BİLİM VE TEKNOLOJİ	286
B. EKONOMİK YAPIDA DÖNÜŞÜM	295
C. SİYASAL VE KÜLTÜREL YAPI	303
D. TÜRKİYE'DE ÇALIŞMANIN KÜLTÜRÜ VE DÖNÜŞEN DEĞERLER	307
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	317
KAYNAKÇA	327

GİRİŞ

İster zamanların en iyisi diyelim, isterse en kötüsü, insanlık tarihinin son üç yüz yılına damgasını vuran endüstri uygarlığı, bir büyük dönüşüm sürecini yaşamaktadır. Adına bazı yazarların **post-endüstriyel/bilgi/enformasyon toplumu**, bazılarının **network toplumu**, bazılarının da **risk toplumu** dedikleri, *yeni bir çağa* girdiğimiz sıkça dile getirilmektedir.

Post-endüstriyel dönüşüm kuramlarına göre, endüstri toplumunun ürünü olan temel kurumlar sarsıntı geçirmekte; "*zaman*" ve "*mekan*" kavramları değişmektedir. Fabrika üretiminin egemenliğindeki endüstri toplumunun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını oluşturan, çalışma etiği, kitle örgütleri, modernite, akıl ve pozitivist bilim gibi kavram ve kurumlar yeniden sorgulanmakta ya da son derece ciddi bir krizi yaşamaktadırlar.

Endüstri toplumunda stratejik kaynağı oluşturan "sermaye", yerini post-endüstriyel dönüşüm sürecinde "bilgi"ye bırakmakta ve bilgiyi üreten kurumlar toplumun temel "eksen"ini oluşturmaya başlamaktadırlar. Dolayısıyla son derece "hızlı", dünyayı küçük bir "elektronik köy" haline getirmiş olan yeni teknolojilere dayanan ve bilgi üretiminin merkezi önem kazandığı pot-endüstriyel toplumun taleplerine, endüstri toplumunun örgütleri yeterince cevap veremez hale gelmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde doğrudan endüstriyel ve post-endüstriyel dönüşüm sürecine ilişkin kuramsal tartışmalar ele alınmakta ve bir "paradigma değişimi" olarak adlandırılabilen yapısal dönüşümün boyutları ortaya koyulmaya çalışılmak-

tadır. Dönüşüm sürecinin daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacağı düşüncesiyle Saint-Simon, Comte, Spencer, Durkheim, Marx, Weber ve Aron gibi sosyologların endüstri toplumuna ilişkin kuramlarına kısaca göz attıktan sonra Bell, Masuda, Toffler, Drucker gibi yazarların post-endüstriyel dönüşüm kuramları ele alınmaktadır.

İkinci bölümü ise, çalışma kültürünün dönüşümü incelemektedir. Endüstriyel dönüşüm sürecinde ağırlığını daha çok hissetti ren, bazı yazarlara göre “*kapitalizmin ideolojisi*” (Marks ve Horkheimer) bazılarına göre de “*kapitalizmin ethos’u*” (Weber ve Bell) haline gelen modern çalışma kültürü (*püritan etik*) yeri post-endüstriyel dönüşüm sürecinde, hedonist/narsisist bir kültüre bırakmaktadır.

Post-endüstriyel dönüşüm sürecinde yeni kabileler olarak adlandırılan sanal cemaatler ve gözetim toplumu kavramları üçüncü bölümde ele alınmaktadır. İnsan ve teknolojinin şaşırtıcı bir biçimde bir araya gelmesinden doğan sanal cemaat kavramı, pre-endüstriyel ve endüstriyel toplumdaki cemaat (community) ve toplum (society) kavramları ile karşılaştırılarak incelenmektedir. Öte yandan zaman zaman insanlığın adeta kurtuluşu gibi sunulan enformasyon teknolojilerinin karanlık yüzünü konu alan **gözetim toplumu** kavramı da bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

İşin örgütlenmesindeki değişimleri konu alan dördüncü bölümde ise, öncelikle endüstriyel üretimin örgütlenmesine ışık tutan Weberyen, Taylorist-Fordist klasik kitle üretimine dayanan teorilerden sonra, post-endüstriyel dönüşüm sürecinde standartlaşma, esnek üretim, bilgi işleri ve bunların örgütlenmesi alanındaki değişimler üzerinde durulmaktadır.

Beşinci bölümde ise, post-endüstriyel dönüşüm sürecinde emek konusu incelenmektedir. Yine öncelikle endüstri toplumunun kitle üretimi sürecinde işgücünün ve onların örgütleri olan sendikaların yeri kısaca incelendikten sonra, post-endüstriyel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan, giderek işgücünün daha büyük bir bölümünü oluşturan "bilgi işçileri", geleneksel endüstrilerdeki gerilemeye paralel olarak artan işsizlik; "örgütlü kapitalizm" ve

"kitle üretimi"nin çözülüşüne paralel olarak krize giren sendikalar ve onların bu krizden çıkış yolları konusunda yapılan çabalar ele alınmaktadır.

Bir yazarın ifadesiyle günümüzde küreselleşemeye değinmeyen hiçbir siyasal, kültürel ve ekonomik konuşma tam olmamaktadır. Bu çalışmanın altıncı ve yedinci bölümleri, post - endüstriyel dönüşüm sürecinde, küreselleşmenin toplumsal sonuçları, nitelikli emeğin küreselleşmesi, yeni ekonomi ve elektronik ticaret gibi konuları incelemektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise post-endüstriyel dönüşüm kuramlarının ışığında Türkiye'nin temel karakteristikleri ve imkânları tartışılmıştır.

ENDÜSTRİYEL & POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM

"Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü;... umudun baharı, umutsuzluğun kışıydı..."

Dickens endüstri çağını anlatırken böyle diyor...

Tıpkı endüstri çağı gibi, post-endüstriyel/ enformasyon çağı da "en çok değişen" ve "en çok değiştiren" bir çağ olmuştur.

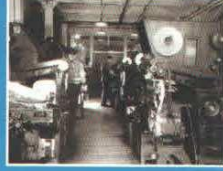
Bu kitap, insanlığın yaşama, çalışma ve düşünce biçimlerinde son derece köklü dönüşümleri beraberinde getiren endüstriyel ve post-endüstriyel toplumlara incelemektedir.

EKİN KİTABEVİ

Altıparmak Cad. Burç Pasajı
No:27-29 Altıparmak/BURSA
Tel : (0224) 220 16 72
Tel/Fax : (0224) 223 04 37
e-mail: info@ekin yayinevi.com

www.ekin yayinevi.com

ISBN - 975-8768-88-3

9 789758 768882